

Spiritual Counseling Services after the February 6 Earthquake: Kırşehir Example

Suzan Yıldırım^{1,A,*}

¹ Spiritual Counseling Services after the February 6 Earthquake: Kırşehir Example, Kırşehir/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 15/07/2024

Accepted: 05/11/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

A major earthquake occurred in Türkiye on February 6, 2023, covering 11 provinces and districts. In this earthquake, all public institutions and Non-Governmental Organizations (NGOs) mobilized to support the region. Some public institutions and organizations undertook the task of removing debris, providing medical attention to the injured, supplying and setting up tents, meeting needs for food and accommodation, etc. Some also provided pastoral (spiritual) support to reduce the traumatic effects of the earthquake. The employees of the Provincial and District Mufti Offices, the central organization and the Religious Foundation's employees, who are affiliated with the Presidency of Religious Affairs (PRA), a public institution, also served in the field. The fact that PRA staffs served as spiritual counselors in the earthquake zone was criticized by some groups at the time. This study aimed to determine in detail what the PRA's staff serve as spiritual counseling do in the field and to evaluate the conformity of what is done with the principles of the spiritual counseling profession, based on the literature. I conducted a case study which is a qualitative research design. The study group comprised religious officials working in Kırşehir provincial and district mufti offices. In selecting participants, I used the purposeful sampling method and the criterion sampling technique. The preferred criterion was to serve in Kırşehir provincial and district mufti offices and to work in the field as a spiritual advisor after the earthquake. Descriptive analysis was applied to the data obtained from the questions asked through semi-structured interviews conducted with the participants. Interview questions were created by the researcher in accordance with the research purpose and based on the literature review. The findings provided the following classified information: Psychological/spiritual counseling: During the visits, holding the earthquake victims' hands, hugging them, emotional companionship, caressing the children's heads, etc. By giving a feeling of *closeness*, they enabled the earthquake victims to talk freely. Due to the structure of the region, they went to all the villages without any sectarian discrimination, helped the victims in the area, and expressed *sympathy* by saying "You are our brothers/sisters, we came for you, you are not alone, we share your pain, get well soon." Religious/spiritual counseling: washing the corpse, shrouding it, performing funeral prayers, activities such as the time prayers and Friday prayers, reading the Quran, preaching, and religious conversation were carried out in the tent mosque. The officers regularly visited tent cities, containers, and villages where the earthquake victims lived, checked with them how they were doing, and conducted religious ceremonies by the request of the earthquake survivors. Support service: The first officers to arrive were distributing food/water, setting up tents, and AFAD rescue operations. Other services: To support the development of the economy in the region, the officers did shopping from the earthquake affected tradesmen, provided dowries to engaged people, and supplied books to the university students.

Keywords: Psychology of Religion, Spiritual/Psychological Counseling, Pastoral Counseling, Earthquake, PRA Staff

6 Şubat Depremi Sonrasında Manevi Danışmanlık Hizmetleri: Kırşehir Örneği

Süreç

Geliş: 15/07/2024

Kabul: 28/11/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde 11 il ve ilçelerini kapsayan büyük bir deprem yaşanmıştır. Bu depremde bütün kamu kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) bölgeye destek olmak için seferber olmuştur. Bazı kamu kurum ve kuruluşları enkaz kaldırma, yaralılara tıbbi müdahale, çadır temini, kurulması, iâşe ve ibate vb. ihtiyaçların karşılanması için görev yaparken, bazıları da yaşanan depremin travmatik etkilerini azaltmaya yönelik manevi destek hizmetleri yürütmüşlerdir. Bir kamu kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı il ve ilçe Müftülükleri personeli, merkez teşkilatı ve Diyanet Vakfı çalışanları da sahada görev yapmıştır. DİB personelinin deprem bölgesinde manevi danışman olarak hizmet vermesi, o tarihlerde, bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir. DİB personelinin alanda yaptıklarının incelenmesi bu çalışmanın konusudur. Çalışmanın amacı manevi danışman olarak hizmet veren DİB personelinin alanda neler yaptıklarını detaylarıyla belirlemek ve yapılanların manevi danışmanlık mesleğinin ilkelerine uygunluğunu literatür esas alınarak değerlendirmektir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden, durum çalışmasıyla (Case Study) yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kırşehir il ve ilçe müftülüklerinde çalışan din görevlileri oluşturmaktadır. Bu çalışma grubunun seçiminde amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak ölçüt örneklem tekniği ile veri toplanmıştır. Burada tercih edilen ölçüt, Kırşehir il ve ilçe Müftülüklerinde görev yapmak ve depremde manevi danışman olarak, alanda çalışmış olmak şeklinde belirlenmiştir. Katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla sorulan sorulardan elde edilen verilere, betimsel analiz uygulanmıştır. Mülakat soruları araştırma amacına uygun olarak ve literatür taraması esas alınarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular, DİB tarafından manevi danışmanlara düzenlenecek eğitim programlarının düzenlenmesinde veri oluşturması yönüyle önemlidir. Araştırma sonunda bulgular şöyle sınıflandırılmıştır: Psikolojik/manevi danışmanlık: Ziyaretlerde depremzedelerin ellerinin tutulması, kucaklama, duygusal refakat, çocukların başlarının okşanması vs. yakınlık hissi verilerek depremzedelerin rahatça konuşmalarına imkân oluşturmuşlardır. Bölgenin yapısından dolayı mezhepsel ayırım yapmadan bütün köylere gidip "Siz bizim kardeşimizsiniz, sizin için geldik, yalnız değilsiniz, acınızı paylaşıyoruz, geçmiş olsun" ifadeleri ile duygudaşlık hissi verilmiş ve yardım götürülmüştür. Dinî/manevi danışmanlık: Cenaze yıkamak, kefenlemek, cenaze namazı kıldırmak, çadır mescidinde vakit ve Cuma namazı kıldırmak, Kur'an okumak, dua ve sohbet etmek gibi faaliyetler yapılmıştır. Depremzedelerin yaşadıkları evler, çadır kentler, konteynerler ve köyler düzenli ziyaret edilerek hal ve hatırlarının sorulup, vatandaşın isteği üzerine dini törenler yapılmıştır. Destek hizmeti: Özellikle ilk giden görevliler yemek/su dağıtma, çadır kurma ve AFAD çalışmalarında kurtarma işlemine katılmışlardır. Diğer hizmetler: Depremzede esnafın kalkınması ve ekonomik destek için, esnaftan alış-veriş yapmışlar, nişanlı kızlara çeyiz ve üniversite öğrencilerine kitap yardımıyla bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Psikolojik /Manevi Danışmanlık, Dini danışmanlık, Deprem, DİB Personeli

Giriş

Tarih boyunca şamanlar, papazlar, rahipler, din adamları bireylerin hayatında fiziksel ve manevi ızdırapların dindirilmesi için dini/manevi dokunuşlarla aktif rol aldığı kaynaklarda geçmektedir.¹ Batı’da dini/manevi danışmanlık 1970’lerden sonra büyük ilgi görmeye başlamış *pastoral danışmanlık* (pastoral counseling) kavramı kullanılmıştır. Bu kavram Amerikan Psikoloji Derneği’nin (American Psychological Association-APA) sözlüğünde “pastoral danışmanlık, ilahiyat ve davranış bilimlerinden elde edilen içgörü ve ilkelerle insanlara yardımcı olmak için kullanılan bir danışmanlık veya psikoterapi biçimi”² olarak tanımlanmıştır. Koç’un Schlauch’tan (1985), yaptığı alıntıda manevî-(psikolojik) danışmanlık “dinsel terimler kullanılarak, psiko-sosyo-teolojik ve etik çerçevede beden/body-zihin/mind-ruh/spirit üçgeninde bir bütün olarak verilen yardım aktiviteleridir” şeklinde açıklanmıştır.³ Manevi danışmanlık zor durumda kalan, yaşadığı durumu anlamlandırmaya çalışan bireylerin yaşadıklarının anlamını bulma, tarumar olan hayatının kontrolünü kazanma süreçlerinin dini/manevi referanslarla desteklenmesidir⁴ veya iyileşmeyi, gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla manevi kaynakları ve psikolojik argümanları kullanan psikolojik danışmanlığın kendine özgü bir formudur. Manevi danışmanlık yeterli teolojik eğitim almış ruh sağlığı uzmanları veya psikolojik eğitim almış din adamları tarafından verilen bir hizmettir.⁵ Ayrıca ulusal meslek standartları tebliğinde manevi danışmanlık şöyle tanımlanmaktadır:

“Manevi danışmanlık, danışanların inanç dünyalarının hayatlarına olan etkilerini bilmelerine yardımcı olma sürecini; danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkmalarında bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla yapılan danışmanlık hizmetidir.”⁶

Yukarıdaki tanımlarda açıklandığı gibi manevi danışmanlık; kişilerin yaşamlarında karşılaştıkları bir takım olumsuz koşullarda özellikle din ve maneviyatla ilişkilendirilen konularda, problemin üstesinden gelebilmede bireylere, modern psikolojik danışma teknikleriyle birlikte dini ve manevi yöntemler kullanılarak yapılan danışmanlık işidir. Bireyler, bazen daha hafif sorunlarla karşılaşabildikleri gibi bazen de bizzat kendi hayatı üzerinde hiçbir dahlinin olmadığı kaza, doğal afet, ölüm gibi durumlar veya farklı pek çok güçlüklerle karşılaşmakta, 6 Şubat depreminde olduğu gibi yıkıcı olaylar yaşayabilmektedirler. Bireylerin bu gibi olaylarla başa çıkmasında dini

¹ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Yayınları, 2007), 46; Froma Walsh, *Spiritual Resources in Family Therapy* (New York: Guilford Press, 2009), 31; Mustafa Koç, “Manevi (Psikolojik) Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma I”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 208; Luis Rojas Marcos, *Konuşmanın İyileştirici Gücü*, çev. Deniz Oral (İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2019), 114.

² Patricia D. Mathis, *APA Dictionary of Psychology*, ed. Gary R. VandenBos (Washington: American Psychological Association., 2007), “Pastoral Counseling”, 768.

³ Koç, “Manevi (Psikolojik) Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma I”, 202.

⁴ Naci Kula, “Manevi Danışmanlıkta Kullanılan Bazı Dini Kavramların Anlam Alanı ve Fonksiyonelliği”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, ed. Ali Ayten vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 1/45.

⁵ Muhammed Kızılgeçit, *Din Psikolojisinin 300’ü* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 294.

⁶ Ulusal Meslek Standartlarına Dair Tebliğ (UMSDT), *Resmi Gazete* 2019/18 (25 Ekim 2019), Kanun No. 30929.

referansları kullanarak dua etme,⁷ Kur'an okuma, ibadete yönelme şeklinde bir tutum içinde olması, olumsuz duygu durumuna karşı kalkan vazifesi gördüğü gibi ruh sağlığı üzerinde de olumlu etkisi olmaktadır.⁸ İstenmeyen yaşam olayları karşısında kişilerin dini bağlılığından gelen sabır, ruh sağlığı açısından oldukça mühimdir ve ruhsal dengenin korunmasında önemli bir etkidir.⁹

Türkiye, 6 Şubat 2023 tarihinde Pazarcık merkezli 7,7 büyüklüğünde ve Elbistan merkezli 7,6 büyüklüğünde peş peşe iki büyük deprem yaşamıştır. Bu depremler başta Kahramanmaraş olmak üzere, 11 il ve ilçelerini ağır bir şekilde etkilemiştir. Ülkenin doğu ve güney bölgesinde geniş bir alanı etkileyen depremden sonra yaraların sarılmasında STK'lar ve bütün kamu kurumları özverili bir çalışma yürütmüşlerdir. Bazı kamu kurumları enkaz kaldırma, yaralılara tıbbi müdahale, çadır temini ve kurulması gibi ihtiyaçların karşılanması için görev yaparken, bazı STK ve kamu kurumları da iâşe temininden sonra depremin travmatik etkilerini azaltmaya yönelik psikolojik/manevi destek hizmetleri içerisinde yer almışlardır. DİB görevlileri de dahil olmak üzere deprem bölgesinde alan uzmanı olmayan kişilerin gönüllü olarak manevi danışmanlık hizmeti yürütmesi, o tarihlerde bir meslek örgütü tarafından:

“...bölgede etkilenen, ruh sağlığı açısından ‘incinebilir grup’ olarak tanımlanan çok sayıda çocuk, genç, engelli ve yaşlı bulunmaktadır. Psikoloji ve psikopatoloji bilgisi olmayan kişiler tarafından bireysel ihtiyaç gözetilmeden verilecek desteğin bireyin yanlış değerlendirilmesine, kriz durumunda yaşanan ruhsal zorlanmanın artmasına neden olacağı aşikardır...”¹⁰

Şeklinde dile getirilmiştir. Ancak dile getirilen ifadenin doğruluk derecesi, alanda çalışan kişilerin yaptıkları hizmetleri önyargısız görmekle mümkün olacaktır. Aynı açıklamanın “... psikoloji ve psikopatoloji alanında yetkin olmayan hatta zarar verici olma olasılığı yüksek olan müdahalelere neden olacağından,”¹¹ şeklindeki ifade, olağanüstü durumdan dolayı bölgeye gönüllü olarak giden, orada insani duygularla her işe koşan manevi alanda çalışanların, depremedelere yardımcı olamayacakları, daha sonraki dönemlerde depremi yaşayanların bu iletişimden dolayı ruhsal zorlanma yaşayacaklarının ifade edilmiş olması, DİB tarafından görevlendirilen, manevi danışmanların neler yaptıklarının detaylıca incelenmesini gerektirmektedir.

DİB’in açıklamalarından yola çıkılarak bölgeye gönderilen görevlilerin vereceği *manevi destek* kavramının ne olduğunun bilinmemesine vurgu yapılması ve manevi danışmanların bizzat kendilerinden neler yaptıklarının öğrenilmesinin gerekli olduğu söylenebilir.

DİB’in personeli hapishaneler, hastaneler, çocukevleri, kadın sığınma merkezleri, huzurevleri, öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerinde, engellilere ve bağımlılara yönelik olarak manevi danışman olarak aktif görev yapmaktadırlar. Buralarda yapılan hizmetler akademik çalışmalarla inceleme konusu olmuştur.¹² Ancak deprem gibi afet ve olağanüstü zamanlarda yapılan manevi

⁷ Michael Argyle, *Din ve Psikoloji*, çev. Hatice Büşra Gök (İstanbul: İz Yayıncılık, 2022), 237-238.

⁸ Balcı Arvas, Fatma, *Psikoloji Din ve Mutluluk* (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 201.

⁹ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 46-62.

¹⁰ Türkiye Psikiyatri Derneği (TPD), “YÖK’ün ‘manevi rehberlik’ yapabilecek gönüllü çağrısına ilişkin açıklama” (Erişim 07 Ekim 2023).

¹¹ TPD, “YÖK’ün ‘manevi rehberlik’ yapabilecek gönüllü çağrısına ilişkin açıklama”.

¹² Habil Şentürk, “Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2020), 373-396; Mustafa Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

danışmanlık ile ilgili olarak *Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları*¹³ ve *6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması*¹⁴ isimli iki makale tespit edilebilmiştir. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları* başlıklı makalede; krizde manevi danışmanlık yapılırken, Kutsal varlık tasavvuru çerçevesinde oluşturulan, kriz durumunda dini başa çıkma yöntemlerinden Tanrı ile birey arasındaki ilişki araştırılmıştır. Kriz terapileri klinik psikoloji, manevi danışmanlık ve rehberlik literatürü açısından incelenmiş, çalışma tarama yöntemine dayanan kuramsal bir makaledir. Olumlu Tanrı düşüncesinin kişinin yaşamsal krizlerini anlamlandırmasında, sorunla başa çıkmasında ana unsur olduğunun değerlendirildiği bir çalışmadır.

6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması, isimli makalenin verileri depremden bir ay sonra bir hafta içinde toplanan gözlem ve görüşmelere dayalı olarak yapılmıştır. DİB görevlilerinin akut dönemde kendilerine özgü bir manevi danışmanlık hizmeti gerçekleştirdiği, MDR danışan/danışman formatından ziyade hâl hatır sorma, dua etme, Kur'an okuma şeklinde gerçekleştiği, gençlere ulaşımın sınırlı kaldığı, DİB çalışmalarının sadece din eğitime indirgenemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁵ Bu çalışmanın ince ve diğerleri tarafından yapılan araştırmadan farkı, araştırmamızın katılımcılarını Kırşehir merkez ve ilçelerinde görev yapan 19 din görevlisi oluşturmaktadır. İnce ve diğerlerinin araştırmasında katılımcıların sayısından ve görevlilerin hangi ilden bölgeye ulaştıklarından söz edilmediği gibi alanda çalışan görevlilerin bireysel olarak demografik özellikleri de bilinmemektedir. Oysaki katılımcı görevlilerinin nitelikleri ayrıca deprem öncesinde ve depremde görev yerine gitmeden önce aldıkları eğitimler illere göre farklılaşabilmektedir. Bunun yanında, İnce ve diğerlerinin araştırması depremden bir ay sonra ve bir hafta içinde toplanan yani kısa bir dönemi kapsayan gözleme ve görüşmelere dayalı yapılmış olmasına rağmen, bizim çalışmamız uzun bir dönemi kapsamaktadır. Depremın ikinci gününden itibaren alanda aktif faaliyet gösteren ve deprem bölgesine bir, iki hatta üç defa giden katılımcıların her gittiklerinde neler yaptıklarıyla ilgili doğrudan ifadeler, çalışmamız içinde yer almaktadır.

Deprem ile ilgili araştırmalardan; birincisi kuramsal, ikincisi sınırlı bir zamanda geniş bir alanı kapsayan, detaylı bilgi içermeyen bir alan araştırmasıdır. Bir bölgeye yoğunlaşarak afetin ilk zamanlarından itibaren DİB görevlilerinin neler yaptıklarının ve nasıl yaptıklarının bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçtan hareketle, araştırmamızın temel problemini, *6 Şubat depreminde dini/manevi psikolojik danışma kapsamında DİB görevlilerinin faaliyetleri nelerdir?* Sorusu oluşturmaktadır. Bu temel problemden aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 3 (2021), 135-201.

¹³ Zeynep Karlık - Naci Kula, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5 (Haziran 2022), 99-128.

¹⁴ Abdullah İnce vd., “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması”, *Eskiyeni* 50 (Eylül 2023), 683-704.

¹⁵ İnce vd., “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri”, 684.

1. 6 Şubat depreminde manevi danışman olarak görevlendirilen Kırşehir İl Müftülüğü personeli alanda neler yapmışlardır?
2. Bölgeye giden müftülük personelinin afet konusunda bilgi, beceri yeterlik durumları nedir? Diğer kamu kurumlarıyla iş birliği içinde çalışmaları nasıldır? Manevi danışmanlık dışında ne gibi hizmetler yapmışlardır?
3. Bölgede aktif olarak görev yapan din görevlilerinin yaptığı çalışmalar psikolojik/manevi danışmanlık ilkelerine uygun mudur?

Bu araştırma her geçen gün hizmet çeşitliliği artan¹⁶ DİB'in manevi danışman olarak özellikle afet zamanlarında görevlendireceği personelinin yetiştirilmesine/eğitilmesine veri oluşturarak, katkı sunması yönüyle önemli olduğu düşünülmektedir. DİB bünyesinde istihdam edilen manevi danışmanların 6 Şubat depremi örnekliliği üzerinden yapılan uygulamaların tespiti, yaşanan sorunların belirlenmesiyle beraber görevlilerin hizmetinde daha etkin olması için modern psikolojik temelli eğitim ihtiyaçlarının ortaya konulması açısından da önemlidir.

1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcılar, veri toplama araçları ve verilerin analiziyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Etik Kurul

Alan araştırmasına dayanan bu çalışma için, Ahi Evran Üniversitesi Etik Kurulundan 07.09.2023 tarih ve 2023/08/05 kararıyla onay verilmiştir. Yarı yapılandırılmış anket uygulanan ve depremde manevi danışman olarak görev yapan katılımcıların bağlı bulunduğu kurumdan da 07.08.2023 tarih ve E-30462588-100-4034390 sayıyla izin alınmıştır.

1.2. Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıyla (Case Study) yapılmıştır. Durum çalışması bir kişi, olay veya kurumu derinlemesine, boylamsal inceleyen özgün çalışmalardır.¹⁷ Durum çalışması özel bir durumun belirlenmesiyle başlar, gerçek yaşamın, güncel bağlam ya da ortamın içindeki bir durumun araştırılmasını gerektirmektedir. Araştırılacak bu durum bir birey, küçük bir grup, bir kuruluş veya bir ortaklık gibi somut bir varlık da olabilir.¹⁸ 6 Şubat depremi 11 il ve ilçelerini kapsayan büyük bir alanda meydana geldiğinden kamu kurumları ve STK'lar bölgeye maddi, manevi destek olmak üzere seferber olmuşlardır. Manevi danışman olarak hizmet veren tüm ekiplerin içinden, küçük bir grup olan Kırşehir müftülük personeli ve manevi danışman olarak bölgede faaliyet gösteren grup, tek bir durum çalışması olarak ele alınıp incelenecektir. Tek durum çalışmasında, araştırmacı bir konu veya soruna odaklanır sonra bu durumu örneklendirmek için sınırlı bir durumu seçer.¹⁹ Bu çalışmadaki sınırlı durum din görevlilerinin deprem bölgesindeki yaptıkları uygulamalardır.

¹⁶ Diyanet Haber (DİB Haber), "Diyanet, Manevi Danışmanlık Hizmetini Hacca Taşdı" (Erişim 12 Haziran 2024).

¹⁷ W. John Creswell, *Araştırma Deseni*, çev. Demir Selçuk Beşir (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017), 187; Turan Paker, "Durum Çalışması", *Nitel Araştırma*, ed. Fatma Nevra Seggie - Yasemin Bayyurt (Ankara: Anı Yayınları, 2017), 119.

¹⁸ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 98.

¹⁹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 98.

1.3. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Kırşehir il ve ilçe müftülüklerinde görev yapan din görevlileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem yönteminin ölçüt örneklem tekniği kullanılmıştır. Zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak veren amaçlı örnekleme yönteminin içinden, ölçüt örneklem yöntemiyle veriler elde edilmiştir.²⁰ Burada tercih edilen ölçüt, Kırşehir İl ve İlçe Müftülükler’inde görev yapmak ve deprem alanında çalışmış olmak, şeklinde belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından Kırşehir İl Müftülüğü’nden bölgeye giden personelin isim ve iletişim bilgileri listesi alınmıştır. Bu listedeki 20 kişiden 19 tanesiyle mülakat yapılmıştır. Bir görevli görüşmeye olumlu cevap vermemiştir. Bu örneklemden alınan katılımcı özellikleri Ek 1’deki tabloda yer almaktadır.

Katılımcıların yaşları 25 ile 62 ve DİB’deki hizmet süreleri ise 2 ile 35 yıl arasında yer almaktadır. Görüşmeye katılanların yarısı kadın yarısı erkektir. Katılımcılar içerisinde il ve ilçe müftüsü, imam hatip, Kur’an kursu öğretmeni, müezzin kayyım ve vaiz olmak üzere farklı kadrodan müftülük personeli bulunmaktadır.

Kendileriyle görüşme yapılan katılımcılardan 4 tanesi görevlendirme yoluyla gittiğini, diğer katılımcılar ise öncelikle gönüllü olarak görevlendirilmeyi talep ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K10 deprem bölgesinde, depremi yaşayan bir görevli iken, K4 ve K7 bölgeye üç defa gönüllü gitmiş, K8, K13, K16 ve K17 iki defa gönüllü gitmiş ve diğer katılımcılar sadece bir defa gitmişlerdir. K7 ve K13 depremin ikinci günü bölgeye gidip on gün kadar kalırken, K4, K11, K12 depremin birinci haftası içinde bölgeye gitmişler, beş gün kalıp dönmüşlerdir. Diğer katılımcılar depremden bir ay sonra, iki ay sonra ve üç ay sonra gittiklerini açıklamışlardır.

1.4. Veri Toplama Araçları

Durum çalışmasında yaygın olarak kullanılan veri toplama kaynaklarından biri yapılandırılmamış görüşmeler şeklinde isimlendirilen açık uçlu görüşmelerdir.²¹ Bu çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden insanlar ve yaşamları hakkında detaylı görüşmeler yapmayı amaçlayan, derinlemesine görüşme tekniği²² esas alınarak açık uçlu görüşme soruları kullanılarak veriler toplanmıştır. Görüşme soruları literatür taramasına dayalı, araştırma amacından hareketle araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Görüşmeler, il ve ilçe müftüleriyle makamlarında, diğer din görevlileriyle köy ve şehir camilerinde, Kur’an kurslarında yapılmıştır. 3 katılımcıyla görüşme ise araştırmacının görev yaptığı fakülte odasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 40-120 dakikalık bir zaman aralığında yapılmıştır. Görüşme öncesi katılımcılara elde edilen bilgilerin araştırma amacının dışında ve isimlerinin kullanılmayacağı konusunda bilgi verilerek, bağlı oldukları kurumun resmi izin belgesi gösterilerek rahat konuşmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Veri kaybını önlemek için katılımcılardan izin alınarak ses kaydı yapılmıştır.

²⁰ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 118.

²¹ Robert K. Yin, *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*, çev. İlhan Günbay (Ankara: Nobel Akademi Yayınları, 2017), 12.

²² Sibel Akme Mehmet Şekerler, “Derinlemesine Görüşme”, *Nitel Araştırma*, ed. Fatma Nevra Seggie - Yasemin Bayyurt (Ankara: Anı Yayınları, 2017), 186.

1.5. Veri Analizi

Elde edilen veriler araştırma sorularına uygun olarak betimsel analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Manevi danışman olarak görev yapan din görevlilerine katılımcı olarak, K1, K2, ... K19, şeklinde kodlar verilmiştir. Kod katılımcıların isimlerinin alfabetik sıralanmasına göre oluşturulmuştur. Araştırmanın geçerliğini sağlamak açısından din görevlilerinin manevi danışman olarak alanda yaptıkları çalışmaların etkililiğiyle ilgili olarak dile getirdikleri görüşler, açık uçlu sorulara verilen cevaplar hiçbir değişiklik yapılmadan aynen alıntılar şeklinde ilgili bölümde verilmiştir.²³ Katılımcı açıklamaları tırnak içinde verilmiş olup, dip notta katılımcı kodu ve görüşme günü belirtilmiştir. Bazı katılımcı görüşleri uzun olduğu için kısaltılarak anlam olarak ifade edilmiştir.

2. Bulgular

Bu bölümde manevi danışman olarak, 6 Şubat depreminde hizmet eden din görevlilerinin yaptıkları çalışmalarla ilgili bulgular yer almaktadır. Psikolojik/Manevi danışmanlık bağlamında yapılanlar ve manevi danışmanlık dışında destek hizmeti kapsamında yapılanlar, şeklinde iki temel başlık altında ele alınmıştır.

2.1. Psikolojik/Manevi Danışmanlık Bağlamında Yapılanlar

Bu başlıkta, depremedelere yönelik olarak psikolojik/manevi danışmanlık kapsamında çocuklara, gençlere, farklı mezhep ve inanç sahibi kişilere yapılan danışmanlıklar ele alınmıştır. Katılımcılara ilk sorulan soru deprem bölgesine ne zaman, nasıl gittikleri olmuştur. Katılımcılardan:

“Deprem olduğunu öğrenir öğrenmez müftülük personeli olduğumu, devlet memuru olduğumu unuttum, hemen çoluk çocuğumu topladım, ne varsa arabaya yükledim yola koyuldum sonra Petlas yolunda kardan tipiden dolayı giden arabalara yol verilmediğini söylediler, geri döndük. Müftülükle göndereceklerini söylediler, haber bekledik. Müftülük ilk başta gönüllü istiyordu, önce gönüllü vaizlerimiz gitmiş, arkasından ilk gönüllü giden biz olduk.”²⁴,

“Deprem olduğu anlarda yaptığımız şey eşimle gönüllü gitmek için kurumu aradık, ‘gitmek istiyoruz?’ diye, onlarda ‘haber bekliyoruz’ dediler, henüz görevlendirmeler başlamamıştı. Depremden tam bir hafta sonra, biz ayın on üçünde oradaydık. Henüz resmi görevlendirmeler tam başlamamıştı. İlk bizimle başladı yazışmalar daha ilk günden bizim kurumdan arkadaşlar, hiçbir resmi yazı beklemeden, oralara gittiler.”²⁵

Şeklindeki açıklamalarından, deprem haberini öğrenen bazı din görevlileri hiç resmi yazı/görevlendirme beklemeden tamamen insanî duygularla hareket ederek bölgeye kendi imkanlarıyla yardıma giderken, bazı görevlilerin de kurumdan bölgeye gitmek için resmi yazı verilmesini talep ettikleri, anlaşılmaktadır. Deprem büyüklüğü ve şok etkisiyle kurumun resmi izninin ancak bir hafta içinde olduğu K12’nin söyleminden anlaşılmaktadır. Burada kurumlar arası bir koordinasyon eksikliği olduğu söylenebilir. Acil durumlarda resmi izin ve yazışmaların ivedilikle halledilmesi önemlidir. Her ne kadar resmi görevlendirilme izinleri bir hafta sonra gerçekleşse de bölgeye ikinci gün giden görevliler, şifahi izin ile deprem alanına intikal ettiklerini açıklamışlardır.²⁶

²³ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 270.

²⁴ K17, Kişisel Görüşme, 19 Ekim 2023.

²⁵ K12, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2023.

²⁶ K7, Kişisel Görüşme, 8 Ekim 2023; K13, Kişisel Görüşme, 7 Ekim, 2023.

Deprem bölgesine görevli giden kişilere yöneltilen ve çalışmanın açık uçlu sorularından birisi, bölgeye gider gitmez neler yaptıklarının öğrenilmesi idi. Bu soruya:

“Biz... köylere gittik, çünkü bu köylere yardım ulaşmadığını, ihtiyaç olduğunu söylediler. Gidince önce ‘geçmiş olsun’ diyorduk, ihtiyaçlarını soruyorduk veya ‘yapabileceğimiz bir şey var mı, sizin için ne yapabiliriz’, onlar kendilerinin anlatıp ve bizim dinlememizi istiyorlardı. Anlatınca rahatlıyorlardı biz de en çok bunu yaptık.”²⁷ Şeklinde cevap verirken aynı soruyu K1, K14 ve K8’de benzer şekilde cevaplamışlardır. “Bazıları çok konuşmak, anlatmak istedi, onları sadece dinledik, sadece dinlemenin de yettiğini orada fark ettik”,²⁸ K18’in “sadece dinlemenin de yettiğini orada fark ettik” şeklindeki açıklaması, hiçbir şey söylemeden depremi yaşamış kişilerin yanında bulunarak onları etkin bir şekilde dinlemenin, onlara faydasının fark edilmesi ve bunun dile getirilmesi önemlidir. Çünkü alan uzmanlarının eserlerinde geçen “birey merkezli veya insancıl yaklaşımda travma yaşayan kimseleri koşulsuz kabul, empati ve içtenlik, travmayı yaşayan bireyin kendini ifade etmesine olanak tanınması güvene dayalı ilişkinin oluşmasına zemin hazırlar”,²⁹ şeklindeki ifadelerden özellikle bireyin kendini ifade etmesine olanak tanınması, depremzedelerin manevi danışmanlara güvenmesini sağlarken, manevi danışmanların da bir takım yöntemleri yaşayarak öğrenmelerinde etkili olduğu söylenebilir. K5, hastaneye gidip oradaki kişileri, sakat kalanları, bütün ailesini kaybedip tek başına kalan yaralıları ziyaret ederek, onlarla görüştüğünü ve onları dinlediğini dile getirirken aynı şeyi K4, K6, K7, K11’de mezarlıkta yaptıklarını ifade etmişlerdir. Görevlilerin depremzedelere *geçmiş olsun* demeleri ve içtenlikle yanlarında durmaları, ihtiyaçlarını sormaları, yaşadığını anlatmak isteyen depremzedelerin, açılıp konuşmalarına neden olmuştur. Katılımcılardan:

“Çok büyük bir stadyum vardı, depremzedelerin olduğu yerden başlayalım dedik, o yüzden direkt depremzedelerin bulunduğu yere gittik. Selam verdik, ilk söylediğimiz şey ‘biz Kırşehir müftülüğünden geliyoruz, bütün şehrin, selamlarını, muhabbetlerini yanımızda getirdik, siz burada yalnız değilsiniz, biz de sizinle beraberiz’ dedik.”³⁰ Şeklindeki konuşma ile depremzedelere verilen mesaj oldukça önemlidir. Çünkü hayatın dramatik anlarında, *birinin yanında olmak* son derece mühimdir, konuşma imkânı olmasa ya da çok az şey söylene bile o kişiyi, teselli etmede kıymetli bir durumdur.³¹

“Tek tek çadırları gezdiğimizde şunu gördük, bazı insanların psikolojisi gidip de ya ben şunu birisine anlatayım diyemiyor, ayağına gelen birisi olduğundan onu kendine yakın görüyor, bu benim için, benim derdimi dinlemek için gelmiş, diyor ondan sonra anlatıyor, bu yüzden biz çadırları gezip insanları dinledik”³²

Pastoral psikolojik danışma kapsamında din adamları sadece dini mekanlarda o mekâna düzenli gelen insanlara ve sorunlarına hizmet veren insanlar değil, aynı zamanda sıkıntısı olan çeşitli

²⁷ K15, Kişisel Görüşme, 26 Ekim 2023.

²⁸ K18, Kişisel Görüşme, 18 Ekim 2023.

²⁹ İdil Aksöz Efe - Onur Özmen, “Kayıp, Yas ve Yas Danışmanlığı”, *Travma Psikolojisi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021), 161; Oğuz Karamustafalıoğlu - Gül Eryılmaz, “Travma ve Tetikleyici Etkenle İlişkili Bozukluklar”, *Temel ve Klinik Psikiyatri*, ed. Oğuz Karamustafalıoğlu (Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 2018), 440.

³⁰ K12, Kişisel Görüşme, 17 Ekim, 2023.

³¹ Gerard Egan, *Psikolojik Danışma Becerileri*, çev. Özlem Yüksel (İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yayınları, 2010), 121.

³² K17, Kişisel Görüşme, 19 Ekim 2023.

sorunları bulunan veya travma yaşayan bireylere de hizmet veren kişilerdir.³³ Manevi danışman olarak görevlendirilen kişiler, depremzedelerin DİB çadırına gelmesini beklemeden kendileri tek tek depremzedelerin yaşadığı çadırları, köyleri gezmişlerdir.

Bir katılımcı bu durumu şöyle açıklamıştır:

“İlk gittiğimde cenaze yıkamak üzere hazırlıklı gittim ama bize ‘siz manevi danışmanlık yapın’ denildi. Bizde stadyuma kurulmuş çadırları tek tek gezdik. ‘Selamın aleyküm nasılsınız, iyi misiniz, geçmiş olsun’ diyorduk, o sana konuşmak istiyor, derdini dökmek istiyor, birilerine boşalmak istiyor, saatlerce otur dinle, biz de bunu yaptık, sadece dinledik.”³⁴

Psikolojik terapide *ilgi ile dinleme* terapötik becerinin çok önemli bir parçasıdır³⁵ ve travma yaşayan bireyler için oldukça önemlidir. Depremzedelere selam verilip, yanlarına oturup onların saatlerce ve sadece dinlenilmesi travma yaşayan bireylerin benlik değerini onarmaya ve duygusal olarak boşalmalarına³⁶ neden olan bir uygulamadır. Katılımcıların depremzedelerin acısını paylaşmak amaçlı onları dinlerken bu arada psikolojik terapide önemli olan *ilgi ile dinleme* kuralını uyguladığı anlaşılmaktadır. Bir diğer katılımcı:

“Ben cenaze işlerine karışmadım diyorum ama oradayız, adamın bir tanesi geldi ‘hocam bizim bir cenazemiz var, şuna yardımcı olur musun? defnini yapabilir miyiz?’ dedi, gece saat dokuzda yaşlı bir kadını enkazdan çıkartmışlar onun defin işlemlerini yaptık. Öbür taraftan enkaz yerlerini geziyorduk, enkazın başında bekleyenler var, herkes birazcık olsun derdinin dinlenmesini istiyor, yani sen manevi uzman olmuşsun, danışman olmuşsun olmamışsın önemli değil, sadece onlar anlatsın sen dinle, dinleyecek birini arıyorlar”.³⁷

Katılımcının açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla cenaze işleminden sonra enkaz başında bekleyen depremzedelerin anlattıklarının duyarlı ve dikkatli bir şekilde dinlenilmesi, devam etmiştir. Travma konusunda alan uzmanlarının eserlerinde ifade ettikleri gibi depremzedelerin psikolojik duygusal tepkileri sadece dinleme³⁸ yapılarak yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

Katılımcının: “Teselli zor, ne teselli edeceksin ağlıyorsun. Ben bir köye gittim depremzedenin ailesinden 71 kişi ölmüş, işte 80 yaşında bir başına kalmış. Camide sohbet ettik, başladı hüngür hüngür ağlamaya, ben de onunla ağladım. O bana ben ona sarılıp, ağlaştık.”³⁹ açıklaması, duyguların sözlü olmayan diğer iletişim türleriyle daha güçlü canlandırılabilirdiği, yüz ifadesi ses tonu veya beden duruşunun kelimelerden çok daha fazla anlam ifade ettiğini ve dini ritüellerin sözlü olmayan pek çok sinyalden faydalandığını göstermektedir. Örneğin eli diğer kişinin eli üzerine koymak, sıkıca tutmak, iyileştirmede sözden daha güçlüdür⁴⁰ burada görevli, depremzedeye sarılmış ve birlikte ağlamışlardır. K3: “Onları dinlerken gözyaşlarına hâkim olamıyorsun, o ağlayarak anlatıyor,

³³ Robert L Gibson - Marianne H Mitchell, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, çev. Süleyman Doğan (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 112.

³⁴ K4, Kişisel Görüşme, 4 Aralık 2023.

³⁵ Louis Cozolino, *Terapist Olmak*, çev. Esra Kurtuluş (İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları, 2017), 19.

³⁶ Enver Sarı, *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi* (Ankara: Vize Yayıncılık, 2017), 82.

³⁷ K13, Kişisel Görüşme, 7 Ekim, 2023.

³⁸ James N Butcher vd., *Anormal Psikoloji*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yayınları, 2013), 322; Yener Özen, *Travmatik Ben* (İstanbul: Çınaraltı Yayıncılık, 2018), 78.

³⁹ K10, Kişisel Görüşme, 15 Ocak 2024.

⁴⁰ Argyle, *Din ve Psikoloji*, 128.

sen ağlayarak dinliyorsun,”⁴¹ derken; K5, K6, K11, K18 ve K19’un da aynı minvalde açıklama yapmaları *duygudaşlığı* göstermesi açısından etkili bir davranış örneğidir. Yüz ve beden iyi bir iletişim aracıdır. Kimi zaman yüz ifadeleri, beden davranışları, göz hareketleri vs. sözcüklerden çok daha fazlasını iletir.⁴² K16’nın:

“Normalde kurumların çadırlarını en arkaya sanki resmi daireler gibi sıra sıra yapmışlar. Bizimki vatandaşın arasındaydı ve biz vatandaşların çadırlarını tek tek gezip ‘geçmiş olsun’ dedik. Ayrıca çadırda belediyenin taziye evi vardı, taziye çadırına katıldık, orada dua ettik, mevlit yaptık, sohbet ettik.”⁴³

Açıklamasına arkadaşları da (K1, K2, K5, K7, K8, K9, K13,) çadırları tek tek gezdiklerini, çadırlarda Kur'an okuduklarını, dua ettiklerini söylemişlerdir. Katılımcılardan biri: “Mayıs ayında son ekipte gittim, Diyanet görevlisi olduğumu ifade ettim, onların da ‘hocam birlikte bir dua edelim, birlikte Kur'an'ı Kerim okuyalım, bize Kur'an'ı Kerim okur musunuz,’ talepleri oldu,”⁴⁴ şeklinde açıklama yaparken bir başkası, “Biz bilemiyoruz okumayı, siz okuyun”, diyenlere “Kur'an okuduk,”⁴⁵ açıklamasıyla, dinsel başa çıkma türlerinden olan *beraber başa çıkma* olarak ifade edilen ve din görevlisinden destek alınması, dini başa çıkmada başarılı yöntem olarak⁴⁶ bilinmektedir. Aynı zamanda katılımcı ifadelerinden Kur'an'ı Kerim okuma ve dua etme gibi dini başa çıkma⁴⁷ metodunun, uygulandığı anlaşılmaktadır.

Bir katılımcı: “Çadırkent'in çoğunluğunu gezerek ‘geçmiş olsun’ dedik. Kur'an öğrenmek isteyenler oldu, onlara Kur'an öğretmeye başladık”,⁴⁸ açıklamasını yaparken, K18, K19 isteyenlere Kur'an dersi verdiklerini söylemişlerdir. Geceleri dahi bu uygulamaya devam ettiklerini ve “Geceleri kadınları çadırda topladık, ‘Kur'an öğretin’ diyenler oldu ve öğretmeye başladık”⁴⁹ açıklamaları, manevi danışmanların depremzedelerin talebi üzerine Kur'an öğrenmek isteyenlere ders verdiklerini göstermektedir. Bibliyoterapinin amacı kişiye psikolojik yardım sağlama tekniğidir bu çeşitli konularda yazılmış kitaplardan; masal, hikâye, roman olabileceği gibi⁵⁰ Kutsal kitap da olur. Birçok danışan için psikolojik/dini danışma, danışanların geçmişlerinden veya dini ortamda çalışan psikolojik danışmana güven duymalarından dolayı iletişimde büyük kolaylık sağlar.⁵¹ Nitekim depremzedeler manevi danışmanlara karşı besledikleri olumlu duygu durumundan dolayı, kendilerine Kur'an öğretmelerini istemişlerdir.

⁴¹ K3, Kişisel Görüşme, 31 Ekim 2023.

⁴² Egan, *Psikolojik Danışma Becerileri*, 122.

⁴³ K16, Kişisel Görüşme, 31 Ekim 2023.

⁴⁴ K6, Kişisel Görüşme, 1 Kasım 2023.

⁴⁵ K18, Kişisel Görüşme, 18 Ekim 2023.

⁴⁶ Argyle, *Din ve Psikoloji*, 213.

⁴⁷ Ali Ayten, Tanrı'ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko Sosyal Bir Araştırma (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 42; Ali Ulvi Mehmedoğlu, İnanç Psikolojisine Giriş (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 77.

⁴⁸ K8, Kişisel Görüşme, 5 Aralık 2023.

⁴⁹ K4, Kişisel Görüşme, 4 Aralık 2023.

⁵⁰ Birol Alver, “Bireyi Tanıma Teknikleri”, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, ed. Cengiz Şahin (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019), 223; Halil Ekşi - M. Şerif Keskinioğlu, “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri”, *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, ed. Halil Ekşi (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 241.

⁵¹ Sherry Cormier - Harold Hackney, *Psikolojik Danışma Stratejiler ve Müdahaleler*, çev. Süleyman Doğan (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018), 9.

Katılımcılardan, K10 aynı zamanda bir depremzededir. Kendisi deprem gecesini uyanık olduğunu, depreme yakalandığında 10 dakikada dışarı çıktığını ancak dışarının kar, kış, yağmur, soğuk olduğundan, arabasına sığındığını yan tarafta tamamen yıkılan apartmanlara yardım için çıkıp 1, 2 dakikada sırlıklam olup, yardım yapamadan tekrar arabaya döndüğünü ifade ederek şöyle devam etmiştir:

“Ortalık ana baba günüydü, herkes kendi derdine düşmüş insanlar feryat figan etrafta koşturuyordu. Manzara böyleyken hemen idari ve mülki amirlerle irtibata geçtim. Durumu ilettim. Sonra karargâh olarak kullanılan yere intikal ettim, tüm amirler vardı. Orada devamlı 24 saat toplantı yapıyorsunuz, insanlar feryat ederken nasıl uyuyacaksınız. Orada siz bir ihmalde bulunsanız belki birçok can yanacak. Bölgeyi bilen olarak daima iş başında idim ve devamlı koşturuyordum. İlk 3 ay boyunca hiç oradan ayrılmadım ve 9 ay kaldım.”⁵²

Açıklamasını yapmıştır. Katılımcı hem depremi yaşamış hem de 3 ay boyunca alanı terk etmeden devamlı bir koşturmaya içinde çalışmaya devam etmiştir. Kendisine depremzede olduğu, psikolojik/manevi bir desteğe ihtiyacı olup olmadığı ve depremzedelere yardım için nasıl koşturduğu sorulunca:

“Orada çok enteresan bir şey var, yani siz verdikçe size güç veriliyor. Cenabı hak veriyor, bana öyle geliyor. O gücü siz insanda görüyorsunuz, insanda yedek güçler var. Yani ‘bittim’ dediğiniz zaman, ‘yettim’ diyen bir güç var insanda. Siz kendiniz inanıyorsunuz ki artık siz yardım etmelisiniz, koşmalısınız, çalışmalısınız, siz vereceksiniz.”⁵³ Şeklindeki ifadeler, Levine ve Frederick’in birlikte kaleme aldıkları *Waking the Tiger* (Kaplanı uyandırmak)⁵⁴ çalışmasındaki travma yaşayan kişide oluşan enerjinin boşaltılması ile travmanın iyileştiğini dile getirdiği savını destekler mahiyettedir.⁵⁵ K10 kendisindeki güçle yorulmak bilmeden koşturduğunu ve bu gücün bütün insanlarda olabileceğini dile getirmiştir.

Bölgeye manevi danışman olarak ikinci gün giden görevliden son dönemde yani üç ay sonra giden görevlilere kadar hemen hepsinin öncelikle yaptıkları, depremzedeleri dinlemekten oluşan bir faaliyettir. Depremi ikinci günü ve bir hafta sonra gidenlerin, depremzedeleri dinlemeyle birlikte arama- kurtarma işi yaptıkları, depremzedelere erzak dağıttıkları ve cenaze defin işlemleri içerisinde yer aldıkları katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Depremi üzerinden on beş gün ya da bir ay sonrasında depremzedelerin talepleri doğrultusunda dua, mevlit, Kur’an okuma ritüelleri yapılmaya başlanmıştır. Yukardaki katılımcı ifadeleri incelendiğinde, bölgede aktif hizmet yapan din görevlilerinin manevi danışmanlık uygulamalarının her ne kadar eksik yönleri bulunsa da alan uzmanlarının eserlerinde yer alan bilimsel psikolojik bilgilere⁵⁶ göre uygun olduğu söylenebilir.

⁵² K10, Kişisel Görüşme, 15 Ocak 2024.

⁵³ K10, Kişisel Görüşme, 15 Ocak 2024.

⁵⁴ A. Peter Levine - Anna Frederick, *Kaplanı Uyandırmak (Travmayı İyileştirmek)*, çev. Zeynep Yalçın Kaya (İstanbul: Butik Yayıncılık, 1997).

⁵⁵ Levine - Frederick, *Kaplanı Uyandırmak (Travmayı İyileştirmek)*, 27-69.

⁵⁶ Egan, *Psikolojik Danışma Becerileri*; Karamustafaloğlu - Eryılmaz, “Travma ve Tetikleyici Etkenle İlişkili Bozukluklar”; Selda Celen Demirtaş, “Travmaya Duyarlı Psikolojik Danışma: Doğası, Süreci, İlke ve Teknikleri”, *Travma Psikolojisi*, ed. Özgür Erdur Baker vd. (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021), 413-441; Argyle, *Din ve Psikoloji*.

2.1.1. Çocuklar İçin Yapılanlar

DİB'in çocuklara yönelik çalışmalarının başında 4-6 yaş Kur'an Kursu hizmetleri aklı gelmektedir. Deprem bölgesindeki hizmetlerde ise dört yaş üstü ve ilköğretim çağındaki çocuklara yönelik çalışmaların neler olduğu konusu açıklanmaya çalışılacaktır. Görevlilere çocuklara yönelik yapılan çalışmaların neler olduğu sorulduğunda; "Biz gittiğimizde çocuklar için Diyanet'in 4-6 yaş çadırı açılmamıştı ama Gençlik Sporun çadırı vardı ve onlar, çocuklara yönelik çadır kentler kurmuşlar, biz de bunların arasına karıştık çocuklarımızın başını ve sırtını okşadık, kucağımıza aldık, onlarla oyun oynamaya çalıştık,"⁵⁷ şeklinde açıklama yaparken, K4, K8, ve K19 kendilerine verilen görevin karışık olduğunu ve her şeyi yaptıklarını yeri geldikçe çocuklarla ilgilenip ve değerler eğitimi üzerinden, oyunlar oynatarak ilgilendiklerini dile getirmişlerdir. DİB personeli alana gider gitmez 4-6 yaş çocukları için henüz çadır kurulmamış bile olsa oradaki başka kurumların aktivitelerine katılarak çocuklarla oyun oynamışlar ve eğlendirmeye çalışmışlardır. Bir diğer katılımcı:

"Gittiğimizde DİB'in 4-6 yaş çadırı yoktu, Kırşehir'den hazırlıklı gittik. Çocuklar için bir sürü etkinlik, hikayeler, lazım olacak her şeyi götürdük. Askerlerin yardımıyla bize yeni 4-6 yaş çadırı kuruldu. İçinin mefruşatını tamamladık ve çocukların söylediği ilahinin sesini açtık, İslam'ın şartı beştir gibi, öyle başladık. Videolarımız ve resimlerimiz vardı, sesi duyan çocuklar teker teker gelmeye başladı. Çocuklara boyama yaptırdım, sıkıldılar kutu kutu pense oynadık, sıkıldılar masal anlattım, sıkıldılar kalktım onlarla can oynadım, sıkıldılar çocuklara piyes oynattık yani çocuklarla beraber her bir şeyi yaptık."⁵⁸

Şeklindeki açıklamasıyla, çocukları devamlı fiziksel bir aktivite içinde tutmaya çalıştığı görülmektedir. Psikoloji alanındaki uzmanların eserleri incelendiğinde, fiziksel aktivitelerin başarılı terapi tekniği⁵⁹ olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca depresi yaşayan çocuklar için *oyun terapisi* önemli bir etkinliktir. Günümüzde oyun terapisinde çok farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi, *çocuk merkezli oyun terapisidir*.⁶⁰ K17'nin açıklamalarına göre çocuklar merkeze alınarak oyunun şekli, içeriği, uygulanışı değiştirilerek, depremzede çocuklarla çeşitli etkinlikler yapılmıştır. K9, K15 ise, Kırşehir il müftüsünün koordinesiyle 4-6 yaş Kur'an Kursu çocukları için Hacivat-Karagöz oyunu getirtilerek, çocukların eğlendiği aktiviteler yapıldığını açıklamışlardır. Din görevlileri DİB'in 4-6 yaş çadırı kurulmadan önce başka kurumların çadırlarındaki etkinliklere katıldıklarını ve DİB'in çadırı kurulduktan sonra da kendi çadırlarında oyun, eğlence, müzik (ilahi) ve değerler eğitimi kapsamında çeşitli faaliyetler yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların yukarıdaki ifadeleri incelendiğinde çocuklarla yapılan birtakım aktivitelerin, çocukların gelişim özelliklerine uygun olduğu söylenebilir.⁶¹

⁵⁷ K12, Kişisel Görüşme, 17 Ekim, 2023.

⁵⁸ K17, Kişisel Görüşme, 19 Ekim 2023.

⁵⁹ Nilüfer Koçtürk, "Çocukluk Dönemi Uyum ve Davranış Sorunları ve Bozuklukları", *Çocuk Psikolojisi*, ed. Nilüfer Ş. Özabacı (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 215.

⁶⁰ Kevin Crowley, *Çocuk Gelişimi Pratik Bir Başlangıç*, çev. Şehnaz Ceylan (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 239.

⁶¹ Mazlum Çöpür, *Çocuk Ruh Sağlığı* (Ankara: Nobel Yayınları, 2019); Crowley, *Çocuk Gelişimi Pratik Bir Başlangıç*; Koçtürk, "Çocukluk Dönemi Uyum ve Davranış Sorunları ve Bozuklukları".

2.1.2. Gençler İçin Yapılanlar

Deprem bölgesinde ikamet eden farklı yaş gruplarından biri de gençlerdir. Gençlerin istek ve ihtiyaçları da farklıdır. Manevi danışman olan DİB görevlilerine, depremde gençlere yönelik neler yapıldığı sorulduğunda:

"Ben gençleri çok severim sürekli gençlerle kaldığım için ikinci gittiğimde gençlerle bir haftalık arkadaşlığımız oldu, onlarla futbol oynadım, voleybol oynadım. Hepimizin birbirimizde numaralarımız var, grubumuz var. Aradan 90 gün geçti üçüncü gittiğimde bir haftalık arkadaşlığımıza rağmen sanki hac arkadaşı gibi hissettik."⁶²

Psikolojik danışma ilişkisinde, ilişkinin gelişimini etkileyen koşullardan doğru empati, olumlu bakış, samimiyet ve uyum terapi sürecinde temel şartlar olarak adlandırılır,⁶³ görevlinin gençlere sevgisini hissettirmesi, onlarla spor oyunları oynaması ve telefonla grup oluşturup daha sonraki günlerde de ilişkilerinin devam etmesi, psikolojik danışma ilişkisinde olumlu bakış, samimiyet ve uyum gibi koşulların sağlandığını göstermektedir.

Bir diğer katılımcı:

"... liseli öğrencilerle iletişim kurmam kolay oldu, benim yaşım gençlere yakın olduğu için. İlk önce su aldım yanlarına gittim, ağlıyorlardı "su ister misiniz? Dedim ve suyla başladım konuşmaya, benim onlar için burada olduğumu ve gönüllü olarak geldiğimi ifade ettim, sonra öğrenci grupları yanımda oluşmaya başladı. Onlarla okuldan, kaçınıcı sınıf olduklarından vesaire sohbe başladık, ilk önce depremden hiç konuşulmadı, sonrasında deprem konusuna kendileri geldiler, onların konuşmaya ihtiyacı vardı, konuştular konuştular sonra 'hocam birlikte dua edelim, birlikte Kur'an okuyalım' ve benden Kur'an okur musunuz?', şeklinde dönüşleri oldu."⁶⁴

Travmaya maruz kalmış bireylerin güven ve kontrol duygusunu yeniden kazanması oldukça önemlidir. Güven duygusunun kazanılmasında kendileriyle iletişime geçen manevi danışmanların kullandıkları dil mühimdir. Travma yaşayan bireyin travma tepkilerini tetikleyecek kelimelerin kullanılmamasına özen gösterilmeli⁶⁵ ki, K6'nın bu hassasiyete dikkat ederek gençlere yaklaştığı görülmektedir. K6'nın *konuştular konuştular* şeklindeki açıklaması travmatik olayın başkalarına sürekli anlatılması ile mağdur anlamsızlığını gidermeye, benlik değerini onarmaya ve duygusal boşalma sağlamaya çalışmaktadır,⁶⁶ duygusal olarak boşalma sağlanırken bu arada gençlerin *birlikte dua edelim, Kur'an okuyalım ya da bize Kur'an oku*, demeleri, yas döneminde kültürel, dini ve geleneksel olarak yapılan ritüellerin yas sürecinin yaşanmasında olumlu katkısı olduğunu⁶⁷ göstermesi açısından önemlidir.

K13, Kırşehir'de izcilik federasyonu il temsilcisi ve masa tenisi antrenörü olduğunu bölgeye ikinci gittiğinde de gençlerle özel ilgilendiğini, onlarla futbol, voleybol vs. oynadıklarını söylemiştir. K17, kendilerinden üniversite sınavına girecek gençlerin kitapları enkaz altında kaldığı için üniversiteye

⁶² K7, Kişisel Görüşme, 8 Ekim 2023.

⁶³ Cormier - Hackney, Psikolojik Danışma Stratejiler ve Müdahaleler, 55.

⁶⁴ K6, Kişisel Görüşme, 1 Kasım 2023.

⁶⁵ Celen Demirtaş, "Travmaya Duyarlı Psikolojik Danışma: Doğası, Süreci, İlke ve Teknikleri", 424.

⁶⁶ Sarı, Psikolojik Danışma ve Psikoterapi, 82.

⁶⁷ Abdülkadir Çevik - Rifat Serav İlhan, "Yas: Gelişim Süreci ve Kayıplar Sonucu Yaşanan Acılar ve Tedaviler", *Temel ve Klinik Psikiyatri*, ed. K Oğuz Karamustafaloğlu (İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri, 2018), 450.

hazırlık kitabı temin etme konusunda yardım istediklerini ve onların isteklerinin karşılandığını açıkladıktan sonra nişanlı olup düğünü yakın olan ve çeyizi enkaz altında kalan genç kızlara, görevli arkadaşlarıyla organize olarak, çeyizin bir bölümünü temin ederek, sürpriz yaptıklarını ilave etmiştir. K8, üzerlerine giydikleri mavi yeleklerden, kendilerinin tanındığını ve çadır alanlarına girdiklerinde bilhassa genç kızların ve hanımların yanlarına gelerek kendilerinden kadın iç çamaşırı ve kadın bağı gibi özel eşyalar istediklerini belirtip, bir genç kızın: “biz bu malzemeleri başkalarından istemeye utanıyoruz” sözünü nakletmiştir. Bu, manevi danışman olarak hizmet eden görevlilere, depremzedelerin güvenini yansıtan bir açıklamadır. Görevliler giydikleri mavi renkli yeleklerle çalışmalarından dolayı ilerleyen günlerde depremzedeler tarafından kendilerine *mavi melekler* (K2, K6, K7, K13, K18, K19), şeklinde hitap edildiğini ifade etmişlerdir.

Bir başka katılımcı:

“... genç kızlarla toplantı yaptım çünkü okul yok ve onlar boşlar. Buradan hazırlıklı gitmiştik, minik hediyeler oraya götürmüştük, bunları paketledim, önce bu hediyeleri dağıtarak başladım, sonra dedim ki ‘bugün ben geldim yarın misafirlik sırası sizde’, ertesi gün, ‘bugün siz benim misafirimsiniz’ dedim. Ben ilk tanışma oyunumuzda, ‘ben bir hikâye başlayacağım, benim başladığım hikâyeyi siz devam ettireceksiniz,’ dedim, hikâyeyi onlara devam ettirerek oyun oynadık.”⁶⁸

K3, *yönlendirilmemiş oyun terapisi*⁶⁹ ile gençlerle sıcak ve samimi bir bağlantı oluşturmuştur. Manevi danışmanlar gençlerle ilgilenmişlerdir. İlk günlerde gençleri dinlemişler, gençlerin talebi üzerine Kur’an okuyup dua etmişlerdir, daha sonraki günlerde ise oyun oynama, sohbet etme, sorulara cevap verme, şeklinde iletişim kurmuşlardır.

DİB personelinin manevi danışmanlık alanındaki hizmetinde gençlere ulaşmakta zorlandığı, ulaşımın sınırlı düzeyde kaldığı⁷⁰ şeklindeki çalışmanın aksine, bu çalışmada manevi danışmanların gençlerle oluşturdukları bağın daha sonraki dönemlerde devam ettiği hatta evlenen gencin daveti üzerine K7 deprem bölgesine nikaha, K17, K8, K4 nişana gittiklerini, K19, K3 ise hala oradaki gençlerle WhatsApp üzerinden görüştiklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların yaptığı çalışmalar DİB’in manevi danışmanlık hizmeti kapsamında değil, tamamen kendiliğinden gelişen sevgi temelli faaliyetlerdir.

2.1.3. Farklı İnanç ve Mezheplere Sahip İnsanların Yaşadığı Bölgelerde Yapılanlar

6 Şubat depreminin geniş bir alanda vuku bulmasından dolayı farklı inanç ve mezhebe mensup insanların yaşadığı bölgeler de etkilenmiştir. Yaraların sarılması için, DİB tarafından bölgeye manevi danışmanların gönderilmesi bir kısım insanları rahatsız etmiş ve bunu “Manevi danışmanları insanlar talep ediyor mu? Şu anda bunun zamanı mı? Üstelik o coğrafyada Sünnilerin yanı sıra Alevlerin, Hıristiyanların da yaşadığı veya inanmayan bireylerin de olduğu düşünülürse, yapılan şey aslında din vesilesiyle toplumun yatıştırılma çabası”⁷¹ açıklamasıyla, dile getirmişlerdir. Çalışma sorularından biri de Alevi köylerine manevi danışmanların gidip gitmediği, gittiler ise ne yaptıkları konusuydu. Soruya verilen cevaplar:

⁶⁸ K3, Kişisel Görüşme, 31 Ekim 2023.

⁶⁹ Crowley, *Çocuk Gelişimi Pratik Bir Başlangıç*, 239.

⁷⁰ İnce vd., “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri”, 703.

⁷¹ Özgür Duygu Durgun, “Ruhlar da Enkaz Altında: Diyanet’in Danışmanı Değil, Uzmanlar Tedavi Eder”, *Gazete DuvaR* (22 Şubat 2023).

“Alevi yerleşim yerine girerken bizi güvenlik birimleri durdurdu, kimliklerimizi verdik kontrol ettiler, güvenlik bize ‘sizin burada ne işiniz var’ dedi, biz ‘ziyaret edeceğiz, hediyeler getirdik, onları vereceğiz’ dedik. Sonra ‘tamam’ dediler, Köye vardık bir meydanda toplanmışlar işte küçük çaplı konserler veriliyordu, rock müzik tarzı, bizi yeleklerle görünce şaşırdılar, geride durdular, onların orada mahalle muhtarları mıdır, başkanları mıdır, dedeleri midir tam bilmiyorum, ona merhaba ettik. Şu da önemli, bir memur edasıyla merhaba dersin, bu işler olmaz, tutup sarılacaksın, geçmiş olsun diyeceksin. Biz de öyle yaptık, o sarılmadan sonra biraz daha rahatladılar, çocuklar halka halinde oyun oynuyorlardı aralarına girdik, çocuklarla müzik eşliğinde bizde oynadık, yanımızda götürdüğümüz hediyeleri dağıttık, ilk başta tedirgindiler sonra yavaş yavaş hepsi geldiler, hepsine ilettik hediyelerimizi ve bir ay sonra ilk defa bir ekip gitmiş o köye, biz ilk giden ekipmişiz.”⁷²

Görüldüğü gibi manevi danışman olarak alana giden din görevlisi, psikolojik danışma ilke ve tekniklerinden olan koşulsuz kabul ve saygıya temel olabilecek davranışsal öğelerden olan beden dilinde ki açıklık, sadelik, içtenlik, gerekli biçimde yakınlık, sıcaklık duygusunun yansıtılması ayrıca incelikli ve nazik şekilde dokunma,⁷³ ilkesi içerisinde gösterdikleri duruş ile depremzede bireylerin güvenini kazanarak onların da dışlanmadan kendilerine yakınlık gösterilmesine neden olmuş ve iletişim kurmuşlardır. Bir katılımcı: “Biz oraya acılı insanların acılarını hafifletmeye gittik. Orada ırk, mezhep ayrımı olur mu? Çadırkentteki çocuklara oyuncaklar götürdük onu da izin alarak verdik, aileleri memnun oldu, çocuklara hediye vermemize”⁷⁴ şeklinde yanıtlamıştır. Bölgeye giden bir diğeri:

“İnsanların orada morale ihtiyacı vardı yani psikolojik desteğe ihtiyaçları vardı. Onların yanında olduğumuzu hissettirmemiz gerekiyordu. ... bölgesine gittiğimizde yanımızda götürdüğümüz malzemeleri verdik. İlk çadır kente girince, bizi çocuklar karşıladı, zaten doğrudan bize geldiler elimizdeki oyuncak ve yiyecekleri ikram ettik. Gittiğimizde herhangi bir sıkıntı yaşamadık, Kur’an Kursu öğreticisi bayan hocalarımız, bayanlarla ilgilendi. Biz orada erkeklerle muhabbet ettik ‘kendilerinin yalnız olmadığını, ne ihtiyaç olursa maddi veya manevi her şekilde destek olabileceğimizi söyledik,’⁷⁵ şeklinde açıklama yapmıştır. Yüz ve beden iyi bir iletişim aracıdır. Kimi zaman yüz ifadeleri, beden davranışları, göz hareketleri vs. sözcüklerden çok daha fazlasını iletir.⁷⁶ K15 ve ekibi hal, hareket, tavır ve samimi duruşlarıyla insanî bir davranış sergilediklerini ve aralarında kaynaşma olduğunu, aktarmışlardır.

2.2. Manevi Danışmanlık Dışında Destek Hizmeti Kapsamında Yapılanlar

Anayasa ve kanunlarda her kurumun ve kuruluşun hizmet sahası bellidir. Ancak afet durumlarında aciliyet ve gönüllülük kapsamında kurum görevlileri birbirlerinin alanına giren aktivitelerde bulunabilmektedirler. DİB personelinin deprem bölgesinde dini/manevi danışmanlık dışında neler yaptıkları sorulduğunda bazıları her gün çadır kentleri düzenli ziyaret ettiklerini *bir şeye ihtiyacınız var mı?* Diye sorduklarını, neye gereksinimleri varsa isteklerin merkeze iletilerek,

⁷² K9, Kişisel Görüşme, 9 Ekim 2023.

⁷³ Gürsen Topses - Nergüz Bulut Serin, *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 36.

⁷⁴ K2, Kişisel Görüşme, 11 Kasım 2023.

⁷⁵ K15, Kişisel Görüşme, 26 Ekim 2023.

⁷⁶ Egan, *Psikolojik Danışma Becerileri*, 122.

oradaki görevliler tarafından ihtiyacı olan kişilerin taleplerinin karşılandığını ifade ettiler. “... orada kurumların çadırları vardı ve isteği olan varsa bize gelsin yerine tek tek gezip not alabilirlerdi ama biz tam tersini yaptık, çadır çadır gezdik ve ihtiyaçları merkeze ilettik, hasta ve yaşlıları çadır hastanesine götürdük.”⁷⁷ K13, bizzat malzemeleri alıp kendilerinin götürüp ihtiyaç sahiplerine verdiklerini açıkladıktan sonra çadır kurduğunu, çorba dağıttığını söylemiştir. Kızılay’ın kıyafet ve battaniye çadırının yeni kurulmaya başladığında orada eşyaların sınıflandırılmasında, depremzedelere ulaştırılmasında çalıştıklarını ifade eden başka bir katılımcı:

“Bazı yerlerin yiyecek sıkıntısı vardı ulaşımda sıkıntı yaşadıkları için, yemeğin merkezinin dağıtıldığı yer bir yerde, ulaştırılacak yer de en az 20-30 km ötede. Biz insanları ziyaret ederken, bazıları ‘hocam bize yemek gelmiyor, siz bu noktada bize yardımcı olur musunuz?’ ‘Tabii ki’ dedik, eşimle beraber gidip, o yemek kazanlarını alıp, götürdük, insanlara kendimiz dağıttık.”⁷⁸

K11’de aynı minvalde açıklama yapmıştır. Manevi danışmanların, afetlerde psikososyal müdahaleler kapsamında *bilgi merkezi oluşturma*⁷⁹ çalışmalarına katkı sağladıkları bu açıklamalardan anlaşılmaktadır. K15: “Sırf esnafa destek olmak için geçimlerini sağlayabilsinler ve kalkınsınlar diye, çadır kentten yemek yememeye çalıştık, ihtiyacımız olmamasına rağmen esnaftan alış-veriş yaptık,”⁸⁰ şeklinde açıklamıştır. K5 ve K19’da aynı cevabı vermiştir. Bir diğeri: “Biz sadece çorba dağıtmak için 2. Gün, bölgeye ulaştık, varır varmaz kazanları kurduk, enkazda çalışanlara ve bekleyenlere çorba vermeye başladık. Arabalarla gelen yardımlar bizim çadırı görünce, getirdikleri eşyaları oraya indirmeye başladı; bu sefer biz onlarla uğraşmaya ve vatandaşa onları dağıtmaya çalıştık. Arkadaşlarla onları ayırıp ihtiyaç sahiplerine hemen ulaştırmaya uğraşıyorduk. Her şeyi sıralayıp kim ne istiyorsa hepsini tıkr tıkr verdik. O günlerde hava çok soğuktu. Üzerimizdeki yeleklerden dolayı enkazdan cenazesi çıkanlar, yanımıza gelip ‘hocam şu cenazemi defnetmeme yardım et’ diyordu. Bu seferde cenaze işlemlerini yapıyorduk. Enkaz kaldırma işlemlerinde de çalıştım, o gün ben 3 tane can kurtardım.”⁸¹

Cevabıyla, manevi danışman olarak gönderilen görevlilerin, içinde buldukları duruma göre etkinlik gösterip depremzedelere faydalı olacak her faaliyette yer aldıkları anlaşılmaktadır. Her ne kadar yukarıda sayılanlar manevi danışmanlık kapsamında olmasa bile görevlilerin depremzedelerle kaynaşma ve daha sonraki yapacakları danışmanlık hizmetlerinde bir ön kabul oluşmasında etkili olacağı söylenebilir.

2.2.1. Diğer Kurumlarla İş Birliği Halinde Yapılan Çalışmalar

Afet ve acil durumlarda, kurumların iş birliği içerisinde eş güdümlü çalışması, birbirine destek vermesi oldukça önemlidir. İnsani yardım çalışmalarında kurumların birbirleriyle personel ve araç/gereç konusunda iş birliği, afetzedelere daha hızlı ulaşılması ve hizmet sunulmasında kolaylaştırıcı etkilerdendir. 6 Şubat depreminde DİB personelinin diğer kamu kurumlarıyla birlikte çalışmaları, birbirlerine destek sağlayacak aktivite içinde yer alıp/almadıkları da araştırma

⁷⁷ K1, Kişisel Görüşme, 8 Aralık 2023.

⁷⁸ K12, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2023.

⁷⁹ Begüm Serim Yıldız vd., “Afetler ve Travma”, *Travma Psikolojisi*, ed. Özgür Erdur Baker vd. (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021), 400; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), “Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Hizmetleri” (Erişim 11 Mayıs 2024).

⁸⁰ K15, Kişisel Görüşme, 26 Ekim 2023.

⁸¹ K13, Kişisel Görüşme, 7 Ekim 2023.

sorularındandır. Bu konudaki soruya bir katılımcı: “Birbirimizden destek de almadık. Birbirimize köstek de olmadık. Herkes kendi işlerini yaptılar”⁸² şeklinde cevap verirken; bir diğeri: “Ben halk eğitiminin dikiş kursuyla, iğne oyası kursu yapan hocalarıyla tanıştım, kendi çadırıma gelmeden önce onlara uğruyordum ‘hocam ne güzel buraya gelen hanımları bu şekilde meşgul ediyorsunuz, siz yönlendirin çıkınca da bana gelsinler’ diyordum, bazıları iyi karşılıyordu bazısı hiç umursamıyordu çok fazla iş birliği yoktu.”⁸³

Şeklindeki açıklama ile K3’ün cevapları birbirini destekler şekildedir. Ancak aynı soruya K2: “Evet, Gençlik ve Sporun malzemelerini yerleştirmelerinde ve yardım kolilerini hazırlarken yardımcı olduk.” Derken, K4, K8 ve K15’te sık sık depremzede çadırlarını ziyaret ettiklerinde, diğer kamu kurumlarına ait çadırlara da giderek, öğretmenlerle, polislerle, askerlerle manevi konularda sohbet ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri:

“İlk günlerde depremzedeler şoktaydı, çadırlar yeni kuruluyordu, biz de askerin desteği ile orada hemen bir mescit kurduk, içine halılar serdik, yanımızda Kur'an'ı Kerim, tespihler, dua kitapları götürmüştük, onları çadırın içine koyduk, orası insanların bir araya gelme yeri oldu. Bu süreçte güvenlik güçleri bize çok destek oldular.”⁸⁴

Başka bir katılımcı:

“Diğer kurumların bizden şöyle bir talebi oldu, başka kurumlara ait psikologlar direk mescidimize geldi hem çocuklarla hem de bayanlarla ilgili olarak ‘hocam biz şu konularda hizmet veriyoruz, yardımcı oluyoruz ama bu insanların manevi bir şeylere de ihtiyaçları var, bu noktada bize yardımcı olur musunuz? Bazılarının mescitten haberi olmuyor, burası yüzlerce binlerce kişinin olduğu bir yer, bize manen destek verir misiniz?’ dediler. Bizde ‘tabi ki yardımcı oluruz, seve seve destek oluruz’ dedik. Böylece onlarla irtibata geçtik. Hemen Kur'an'ı Kerim okuma, sohbet, özel bire-bir depremzedeleri dinlemeye başladık.”⁸⁵

Din, insanlarda ortaya çıkan stresli durumlarla baş edebilmesinde vasıta olarak, travmatik olayların ve stresin etkilerini hafifletebilmektedir.⁸⁶ Bunun bilincinde olan psikologlar da doğal olarak manevi danışmanlardan yardım talep etmişlerdir. Katılımcı:

“Bizim gittiğimiz bölgeye bizimle ilk defa 4-6 yaş çadırı kuruldu ama içinde gerekli mefruşat yoktu. Masa sandalye gibi ben yakınımızda bulunan MEB çadırına ve Kızılay çadırına gittim onlardan masa, sandalye istedim. Hemen verdiler. Hatta ‘ihtiyacınız olunca tekrar gelin alın’ dediler.”⁸⁷

K12 ise bölgeye ilk gittikleri zaman Diyanet’e ait 4-6 yaş çocuklarına yönelik çadır açılmadığı için, Gençlik Sporun çadırında, çadırdaki görevli liderle birlikte hareket ederek, çocuklarla oyunlar oynadıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla manevi danışman olarak alanda hizmet eden görevlilerin yeri geldikçe ve duruma göre diğer kurumlarla iş birliği içinde çalıştıkları anlaşılmaktadır.

⁸² K1, Kişisel Görüşme, 8 Aralık 2023.

⁸³ K3, Kişisel Görüşme, 31 Ekim 2023.

⁸⁴ K11, Kişisel Görüşme, 23 Ekim 2023.

⁸⁵ K12, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2023.

⁸⁶ Zafer Cirhinlioğlu vd., *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 93.

⁸⁷ K17, Kişisel Görüşme, 19 Ekim 2023.

3. Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Eğitim Durumları

Depremde görevlendirilen kişilerin manevi danışman olarak eğitim alıp-almadıkları araştırma sorularındandır. Katılımcıların tamamı din eğitimi aldıklarını ama profesyonel olarak psikolojik temelli bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Buna rağmen kendilerine DİB veya İl Müftülükleri tarafından seminer bazında eğitimler verildiğini ve deprem bölgesine gitmeden önce yazılı dokümanların ulaştırıldığını ifade etmişlerdir. Ancak bu soruya bireysel bazda katılımcılardan bazıları ilahiyat eğitiminde aldıkları ders içeriklerinin kısmen konuyla ilgili olduğunu söylemiştir (K10, K14, K16). K6 manevi danışmanlık konusunda tezsiz yüksek lisans yaptığını, K13 manevi danışmanlık eğitimi olmadığını, kendisinin izcilik eğitimi aldığını dile getirmiştir. K2, K4, K8, K11, K12, K18 depremden önce DİB/Müftülükten seminer aldıklarını, K3, K8, K11, K17 depremden sonra DİB/Müftülük tarafından online seminere katıldıklarını ve K5, K7, K9, K13, K15 ve K19 ise kendilerine PDF şeklinde yapılması gereken bilgileri içeren dokümanlar verildiğini söylemişlerdir.

Katılımcıların hepsi profesyonel olarak modern psikolojik içerikli manevi danışmanlık eğitimi almaları konusunda hemfikirdirler. K11, Diyanet'in manevi danışman olacak personelini hedef kitlenin durumuna göre sadece belli bir alanda yetiştirmesi; K12, K5 ve K14 DİB tarafından yazılı metinler verildiğini fakat yazının unutulduğunu staj şeklinde uygulamalı bir eğitimin daha faydalı olacağına dikkat çekmişlerdir. K5, AFAD eğitiminin de önemine vurgu yapmıştır. K12, manevi danışmanlık noktasında insanın yapısının, şahsiyetinin, karakterinin dikkate alınması gerektiğini, DİB camiasında çalışıyor olmanın, manevi danışmanlık yapabileceği anlamına gelmediğini kişisel özelliklerin göz ardı edilmemesinin altını çizmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden hepsi, manevi danışmanlık alanında profesyonel eğitim almalarının gerekliliğine vurgu yaparken, alanda uzmanlaşmayı ve uygulamalı bir eğitimin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu eğitimler verilirken bireylerin kişilik özelliklerinin de göz önünde bulundurulmasının önemini ifade etmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Ülkemizde Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depreminde DİB personelinin manevi danışmanlık bağlamında yaptığı hizmetleri, alan araştırması olarak, derinlemesine belirlemeye yönelik yapılan bu çalışma sonucunda şunlar söylenebilir. Depremin ikinci günü gidenler sadece destek hizmeti yapmayı düşünürken, “geçmiş olsun” sözü ile samimi ve içten bir şekilde depremzedelerin yanlarında bulunmaları ortama dahil olup ilgi ile ve etkin bir şekilde depremleri dinleme faaliyetleri son giden ekipteki personele kadar devam etmiştir. “Siz yalnız değilsiniz, biz sizinle beraberiz, sizin için geldik” ifadeleri ile travmatik zamanda birinin yanında olma ve depremzedelerle tokalaşma, sarılma, elini tutma, sırtını sıvazlama, onlarla birlikte ağlama *yakınlık hissi* ve *duygudaşlığı* göstermesi açısından önemlidir. Alan uzmanlarının eserleri incelendiğinde yapılanların modern psikoloji tekniklerine uygun olduğu söylenebilir. “Biz Kur’an okumayı bilmiyoruz, siz okuyun, birlikte dua edelim” şeklinde depremzedelerin taleplerinin karşılanması manevi danışmanlıkta *beraber başa çıkma* ve Kur’an öğrenmek isteyenlere olumlu cevap verilerek, öğretilmesi *bibliyoterapi* yönteminin uygulanmasını gösterirken, katılımcıların her gittikleri

çadırlarda dua etmesi, Kur'an okuması vs. ritüelleri dini/manevi danışma tekniklerinin uygulandığını göstermektedir. Doğru empati kurularak gençlerle spor yapılması, çocukların oyunlarla aktif faaliyet içerisinde tutulması, gençlik ve çocuk psikolojisine uygun davranışlar olduğu söylenebilir.

Kısaca bu çalışmada manevi danışman olarak alana giden görevlilerin faaliyetleri, katılımcı ifadelerinin analizi sonucunda; Psikolojik/manevi hizmet, din hizmeti, destek ve diğer hizmetler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Psikolojik/manevi danışmanlık: İlk günlerden itibaren çadırlarda kalanlar her gün ziyaret edilip onlara *siz bizim kardeşimizsiniz, sizin için geldik, yalnız değilsiniz, acınızı paylaşıyoruz, geçmiş olsun* vs. ifadeleriyle *duygudaşlık* hissi vermişler ve depremzedeleri dinlemişlerdir. Sonraki günlerde yine her gün çadır, konteynerler düzenli ziyaret edilip, depremzedeleri dinleme devam etmiştir. Bu ziyaretlerde depremzedelerin ellerinin tutulması, kucaklama, duygusal refakat, çocukların başlarının okşanması vs. tensel temasla *yakınlık* hissi verilerek, depremzedelerin rahatça konuşmalarına imkân oluşturmuşlardır. Bölgenin yapısından dolayı mezhepsel ayırım yapmadan bütün köylere gidip hem yardım götürülmüş hem *geçmiş olsun, biz kardeşiz, yalnız değilsiniz, acınızı paylaşıyoruz, bir şeye ihtiyacınız var mı ilgili mercilere iletelim* gibi sözlerle manevi destek olmuşlardır. Çocuklarla ilgilenilip oyunlar oynanmış ve gençlerle spor aktiviteleri yapılmıştır.

Din danışmanlık: Cenaze yıkamak, kefenlemek, cenaze namazı kıldırmak, çadır mescitte vakit ve Cuma namazı kıldırmak, Belediye çadırında Mevlit ve Kur'an okumak, dua ve sohbet etmek gibi faaliyetler yapılmıştır. Depremzedelerin yaşadıkları çadır kentler, konteynerler, köyler düzenli ziyaret edilerek hal ve hatırlarının sorulması, vatandaşın isteği üzerine dini törenler yapılmıştır. Talep eden depremzedelere Kur'an okuması öğretilmiş, her gün akşam Diyanet çadırında program düzenlenmiş, insanların ibadete yönelik çeşitli sorularına cevap vermişlerdir.

Destek hizmeti: İlk giden görevliler AFAD çalışmalarında kurtarma işlemine katılmıştır. Tır ile eşya götürmüşlerdir. Çorba yapıp çorba dağıtmışlar, çadırkentler kurulurken çadırların kurulmasına yardım etmişler, çadır kentlerin bulunduğu bölgelerde su ve yemek dağıtmak hizmetlerini yapmışlardır. Hasta ve yaşlı kimselere destek olmuşlardır. Dağ köyllerine gidilerek yardım götürülmüş ve köylünün ihtiyacı olan şeyler tespit edilerek psikososyal destek merkezine bilgi sağlanmıştır. Diğer kurumlarla birbirlerine destek olacak şekilde çalışılmıştır.

Diğer hizmetler: Depremzede esnafın kalkınması, ekonomik destek için, yemek vakitlerinde esnaf lokantasından ihtiyacın karşılanması, gereksinim olmadığı halde alış-veriş yapılması, çeyizi enkaz altında kalan depremzede kıza çeyiz alıp, nişanında sürpriz yapılması, evlenen delikanlının 6 ay sonra nikahına katılım sağlanması, depremzedelerle WhatsApp üzerinden bazı gençler, kadınlarla görüşülerek Cuma mesajları gönderilmesi hala irtibatlarının devam ettiğini göstermektedir.

Deprem bölgesine manevi danışman olarak giden personelin, psikolojik terapi yöntemlerini bilme ve kullanma konusunda tam olarak yeterlikleri olmasa da deprem bölgesinde neler yaptıklarıyla ilgili sorulara yönelik olarak, katılımcıların verdiği cevaplar, afet durumlarında dini başa çıkmanın nasıl olacağı konusunda yaptıkları rehberlik, bu konudaki bilinç düzeylerinin iddia edildiği gibi yetersiz hatta zararlı olmadığını ortaya koymaktadır. Görevlilerin kapsayıcı yaklaşımları ve gösterdikleri samimiyetle mezhep ve dinsel farklılık bulunan depremzede

bireylerin güvenini kazanarak onların da kendilerine yakınlık göstermesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Manevi danışmanlığın dışında; giysi, yemek, su, battaniye dağıtımı ile Kızılay'a, ilk günlerde enkazda çalışarak AFAD'a, DİB'in 4-6 yaş çadırından önce Aile ve Sosyal Bakanlığı ile MEB ya da Gençlik ve Sporun çadırlarında gençler ile ilgilenerek ve çocuklarla oyun oynayarak, dahası ilgili kurumların taleplerine olumlu cevap vererek iş birliği içinde uyumlu çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Deprem öncesinde ve depremden sonra personel bölgeye intikal etmeden önce online eğitimler ve konu ile ilgili PDF verilmiş olsa da bunların yeterli olmadığı yine katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Görevlilerin hemen hepsi manevi danışmanlık sahasında profesyonel eğitim almak istediklerini hatta hedef kitlenin durumuna göre alanda uzmanlaşmaya ve uygulamalı eğitimin gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Görevlilerin her ne kadar psikolojik/manevi danışmanlık konusunda profesyonel eğitim almasalar da acil ve geniş bir alanı kapsayan afet durumunda, manevi danışmanlık ile ilgili önemli tecrübeler kazandıkları ve konuyla ilgili bilgi ve beceri eksiklerinin farkına vararak kendilerini geliştirme yönünde bir bilinç oluşturdukları söylenebilir.

Bu sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler getirilebilir:

1. Bölgede görev yapanların tecrübeleri, DİB tarafından manevi danışmanlara düzenlenecek eğitim programlarının oluşturulmasında ihtiyaç analizi bağlamında kullanılabilir.
2. Manevi danışmanlıkta gençler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, mahkumlar, afetzedeler, hastalar, göçmenler, bağımlılar vs. farklı yeterlikler gerektiren hedef kitlelerdir. Dolayısıyla DİB teşkilatında manevi danışmanlıkta bu alanların her birinde uzmanlaşacak şekilde eğitim verilmeli ve görevlendirmeler kişilik özellikleri dikkate alınarak bu eğitimlere uygun olarak yapılmalıdır.
3. İlgi duyan öğrenciler için bütün ilahiyat fakültesi ders kataloglarına seçmeli olarak psikolojik temelli manevi danışmanlıkla ilgili dersler konulabilir.
4. DİB'in 2022 yılında oluşturduğu Diyanet Akademisindeki hizmet öncesi eğitimlerde psikolojik/manevi danışmanlık ile ilgili programlara yer verilebilir. Ayrıca görevlilerin psikolojik/manevi danışmanlık konusunda lisans üstü eğitim almaları teşvik edebilir.
5. Bu araştırma Kırşehir örneği ile sınırlıdır. Araştırma sonuçlarının genellenebilmesi için diğer illerde depremde görev yapan manevi danışmanlarla benzer araştırmalar yapılarak, sonuçların ilgili kurumlara (DİB, YÖK, İlahiyat Fakülteleri) ulaştırılması konuyla alakalı tespit edilen eksiklerin giderilmesinde etkili olabilir.

Kaynakça

- Akmehmet Şekerler, Sibel. “Derinlemesine Görüşme”. *Nitel Araştırma*. ed. Fatma Nevra Seggie - Yasemin Bayyurt. 186-201. Ankara: Anı Yayınları, 2017.
- Aksöz Efe, İdil - Özmen, Onur. “Kayıp, Yas ve Yas Danışmanlığı”. *Travma Psikolojisi*. 143-177. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021.
- Alver, Birol. “Bireyi Tanıma Teknikleri”. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. ed. Cengiz Şahin. 213-263. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Argyle, Michael. *Din ve Psikoloji*. çev. Hatice Büşra Gök. İstanbul: İz Yayıncılık, 2022.
- ASPB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. “Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Hizmetleri”. Erişim 11 Mayıs 2024. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/afet-ve-aci-l-durumlarda-psi-kososal-destek.pdf>.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2021.
- Balcı Arvas, Fatma. *Psikoloji Din ve Mutluluk*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Butcher, James N vd. *Anormal Psikoloji*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yayınları, 2013.
- Celen Demirtaş, Selda. “Travmaya Duyarlı Psikolojik Danışma: Doğası, Süreci, İlke ve Teknikleri”. *Travma Psikolojisi*. ed. Özgür Erdur Baker vd. 413-441. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021.
- Cirhinlioğlu, Zafer vd. *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Cormier, Sherry - Hackney, Harold. *Psikolojik Danışma Stratejiler ve Müdahaleler*. çev. Süleyman Doğan. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Cozolino, Louis. *Terapist Olmak*. çev. Esra Kurtuluş. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları, 2017.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 4. Basım, 2018.
- Creswell, W. John. *Araştırma Deseni*. çev. Demir Selçuk Beşir. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Crowley, Kevin. *Çocuk Gelişimi Pratik Bir Başlangıç*. çev. Şehnaz Ceylan. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Çevik, Abdülkadir - İlhan, Rifat Serav. “Yas: Gelişim Süreci ve Kayıplar Sonucu Yaşanan Acılar ve Tedaviler”. *Temel ve Klinik Psikiyatri*. ed. K Oğuz Karamustafalıoğlu. 441-451. İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri, 2018.
- Çöpür, Mazlum. *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Nobel Yayınları, 2019.
- DİB Haber, Diyanet Haber. “Diyanet, Manevi Danışmanlık Hizmetini Hacca Taşdı”. Erişim 12 Haziran 2024. <https://www.diyanehaber.com.tr/diyanet-manevi-danismanlik-hizmetini-hacca-tasidi>.
- Durgun, Özgür Duygu. “Ruhlar da Enkaz Altında: Diyanet'in Danışmanı Değil, Uzmanlar Tedavi Eder”. *Gazete Duvar* (22 Şubat 2023). <https://www.gazeteduvar.com.tr/ruhlar-da-enkaz-altinda-diyane-danismani-degil-uzmanlar-tedavi-eder-haber-1604803>.
- Egan, Gerard. *Psikolojik Danışma Becerileri*. çev. Özlem Yüksel. İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yayınları, 2010.
- Ekşi, Halil - Keskinöğlü, M. Şerif. “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma Teknikleri”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. 219-254. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Gibson, Robert L - Mitchell, Marianne H. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. çev. Süleyman Doğan. Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- İnce, Abdullah vd. “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması”. *Eskiyeni* 50 (Eylül 2023), 683-704. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1286299>.
- Karamustafalıoğlu, Oğuz - Eryılmaz, Gül. “Travma ve Tetikleyici Etkenle İlişkili Bozukluklar”. *Temel ve Klinik Psikiyatri*. ed. Oğuz Karamustafalıoğlu. 433-440. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri, 2018.

- Karlık, Zeynep - Kula, Naci. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5 (Haziran 2022), 99-128. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1094333>.
- Kızılgeçit, Muhammed. *Din Psikolojisinin 300'ü*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.
- Koç, Mustafa. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 3 (2021), 135-201.
- Koç, Mustafa. "Manevi (Psikolojik) Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma I". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 201-237.
- Koçtürk, Nilüfer. "Çocukluk Dönemi Uyum ve Davranış Sorunları ve Bozuklukları". *Çocuk Psikolojisi*. ed. Nilüfer Ş. Özabacı. 192-235. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Kula, Naci. "Manevi Danışmanlıkta Kullanılan Bazı Dini Kavramların Anlam Alanı ve Fonksiyonelliği". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/45-61. İstanbul: Dem Yayınları, 2018.
- Levine, A. Peter - Frederick, Anna. *Kaplanı Uyandırmak (Travmayı İyileştirmek)*. çev. Zeynep Yalçın Kaya. İstanbul: Butik Yayıncılık, 1997.
- Marcos, Luis Rojas. *Konuşmanın İyileştirici Gücü*. çev. Deniz Oral. İstanbul: Yakamoz Yayınları, 2019.
- Mathis, Patricia D. *APA Dictionary of Psychology*. ed. Gary R. VandenBos. Washington: American Psychological Association., 2007.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Özen, Yener. *Travmatik Ben*. İstanbul: Çınaraltı Yayıncılık, 2018.
- Paker, Turan. "Durum Çalışması". *Nitel Araştırma*. ed. Fatma Nevra Seggie - Yasemin Bayyurt. 119-134. Ankara: Anı Yayınları, 2017.
- Sarı, Enver. *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi*. Ankara: Vize Yayıncılık, 4. Basım, 2017.
- Serim Yıldız, Begüm vd. "Afetler ve Travma". *Travma Psikolojisi*. ed. Özgür Erdur Baker vd. 377-412. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021.
- Şentürk, Habil. "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2020), 373-396.
- Topses, Gürsen - Bulut Serin, Nergüz. *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016.
- TPD, Türkiye Psikiyatri Derneği. "YÖK'ün 'manevi rehberlik' yapabilecek gönüllü çağrısına ilişkin açıklama". Erişim 07 Ekim 2023. <https://psikiyatri.org.tr/3711/yokun-quot-manevi-rehberlik-quot-yapabilecek-gonullu-cagrisina-iliskin-acikla>.
- Walsh, Froma. *Spiritual Resources in Family Therapy*. New York: Guilford Press, 2nd ed., 2009.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları, 2007.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2018.
- Yin, Robert K. *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*. çev. İlhan Günbay. Ankara: Nobel Akademi Yayınları, 2017.
- UMSDT, Ulusal Meslek Standartlarına Dair Tebliğ (Kanun No. 30929). *Resmi Gazete* 2019/18 (25 Ekim 2019). Erişim 15 Ağustos 2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191025M1-2.htm>.

Ek-1 Tablo: Katılımcı Özellikleri

Kod	Görev	Mesleki Kıdem	Cinsiyet	Manevi Danışmanlık Eğitim Durumu	Bölgeye Gidiş Şekli	Bölgeye Gitme Sayısı	Bölgeye Zamanı	Gidiş
K1	İH	16	Erkek	PDF verildi	Gönüllü	1	Bir ay sonra	
K2	KKÖ	16	Kadın	Depremden önce 2 defa DİB/Müft. Seminer aldı	Gönüllü	1	Bir ay sonra	
K3	KKÖ	18	Kadın	Depremden sonra DİB/Müft. Online seminer aldı	Görevli	1	Üç ay sonra	
K4	KKÖ	12	Kadın	Depremden önce DİB/Müft. Seminer aldı	Hepsi gönüllü	3	Bir hafta sonra / Bir ay sonra/ İki ay sonra	
K5	KKÖ	12	Kadın	PDF verildi.	Görevli	1	Üç ay sonra	
K6	İH	2	Erkek	Tezsiz yüksek lisans yapıyor	Gönüllü	1	Üç ay sonra	
K7	İH	2	Erkek	PDF verildi	Hepsi gönüllü	3	İkinci gün / Bir ay sonra/ Üç ay sonra	
K8	KKÖ	12	Kadın	Depremden sonra DİB/Müft. Online seminer aldı. PDF verildi	Gönüllü	2	Bir ay sonra/ İki ay sonra	
K9	İH	15	Erkek	PDF verildi	Gönüllü	1	Bir ay sonra	
K10	MÜFTÜ	35	Erkek	Üniversitede aldığı ders içerikleri	Gönüllü	Hep oradaydı	Hep oradaydı	
K11	VAİZ	9	Kadın	Depremden önce DİB/Müft. Seminer aldı	Gönüllü	1	Bir hafta sonra	
K12	VAİZ	16	Kadın	Depremden önce DİB/Müft. 2 defa eğitim aldı	Gönüllü	1	Bir hafta sonra	
K13	MK	22	Erkek	İzcilik eğitimi var. PDF verildi	Hepsi gönüllü	2	İkinci gün / Bir ay sonra	
K14	MÜFTÜ	18	Erkek	Üniversitede aldığı ders içerikleri	Gönüllü	1	Bir ay sonra	
K15	İH	5	Erkek	PDF verildi	Gönüllü	1	Bir ay sonra	
K16	MÜFTÜ	30	Erkek	Üniversitede aldığı ders içerikleri	Gönüllü	2	Beş gün sonra/Bir ay sonra	
K17	KKÖ	12	Kadın	Depremden sonra DİB/Müft. Online seminer aldı.	Gönüllü	2	Bir ay sonra/ İki ay sonra	
K18	KKÖ	15	Kadın	Depremden önce DİB/Müft. Online seminer aldı. PDF verildi	Görevli	1	Üç ay sonra	
K19	KKÖ	12	Kadın	PDF verildi	Görevli	1	Üç ay sonra	